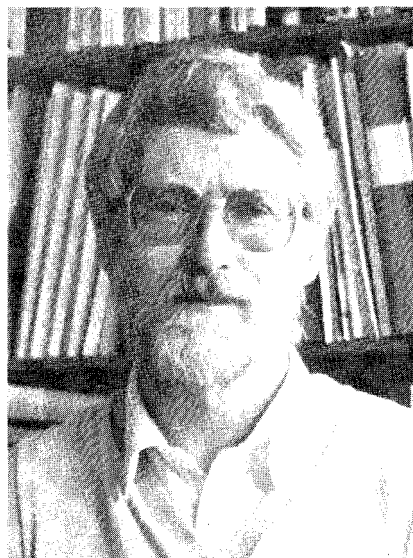

naturen

nr. 6 1985

Universitetsforlaget

Tore Nordenstam, f. 1934, professor i filosofi ved Universitetet i Bergen. Arbeidsområder: etikk, estetikk, vitenskapsfilosofi. Publikasjoner: *Sudanese Ethics* (1968), *Afrikas universitet* (1970), *Värderingar och paradigmen vid datasystemutveckling* (1980), *Fra «er» til «bør»? Eitiske grunnlagsproblemer i et pragmatisk perspektiv* (1984), *Research and Development in the Sudan* (1985), *Hva er humaniora?* (1986), og andre bøker; dessuten ca. 40 vitenskapelige artikler.

Dyr, mennesker og moral

Tore Nordenstam

Når det gjelder dyreforsøk, står to oppfatninger mot hverandre. Forskere som driver med dyreforsøk sier at dyreforsøk er nødvendige. De mest kritiske sier at alle dyreforsøk må avskaffes. På begge sider, og særlig på den kritiske siden, finnes det mye engasjement, noe som også kommer til uttrykk i selve språkbruken. Kritikerne beskriver gjerne dyreforsøk som systematisk «mishandling», som «grusomme» handlinger. Uttrykk som disse kan være effektive i noen sammenhenger for å fremme visse standpunkt. I andre sammenhenger fører dette imidlertid bare til at muligheten for all videre kommunikasjon blokkeres. Forskere som benytter seg av dyreforsøk som et ledd i sine prosjekter fremstår som bestialske, hensynsløse, kyniske og sadistiske individer, som bevisst påfører levende vesener uhyggelige lidelser. Forskerne kjenner seg ikke igjen i dette bildet, og kommunikasjonen er brutt.

Våre holdninger overfor dyr er et problematisk område. Moral oppfattes ofte som noe som har med medmenneskelige forhold å gjøre. Hva vi gjør med dyr fremstår da som moralsk relevant bare i den utstrekning som dette påvirker våre holdninger til mennesker. Et klassisk eksempel er filosofen Kant, som for to hundre år siden hevdet at moralen omfatter alle rasjonelle vesener: moralen er knyttet til fornuften. Og siden dyr savner fornuft, ifølge Kant, faller dyrene utenfor moralens område. Brutal behandling av dyr er klanderverdig bare i den utstrekning dette virker allment brutaliserende på aktørene, ellers ikke. Jeg vil tro at de fleste i Norge i dag har et annet perspektiv på dyr. Og overhodet tror jeg at det finnes en rekke innslag i moralen som er så allment utbredte at de kan brukes som utgangspunkt for en rasjonell

drøftelse av problematikken omkring dyreforsøk og generelt våre måter å behandle levende vesener på.

Sannsynligvis er det mulighet for å oppnå enighet om en lang rekke tilfeller som alle parter ville beskrive som uforsvarlig behandling av dyr (grov forsømmelse av kyr, hester, hunder og katter for eksempel). Barn får lære seg at det er galt å plage dyr. Å stikke ut øynene på levende kattunger er et av våre paradigmer på hva som regnes som moralsk forkastelig. Med utgangspunkt i eksempler av dette slaget vil det sannsynligvis også være mulig å oppnå enighet om det allmenne moralprinsippet at det er galt å påføre levende vesener smerte, om ulempene ved dette ikke oppveies av fordelene. Det er galt å påføre barn smerte, men av og til blir vi nødt til å gjøre dette, f.eks. for å forhindre

enda mer smerte i fremtiden (type-eksempel: tannlegebehandling). Både forskere som selv driver med smertevoldende dyreforsøk og deres kritikere vil sannsynligvis kunne bli enig om prinsippet «Det er *prima facie* galt å påføre dyr smerte og ubehag».

Enighet om prinsippet at det i utgangspunktet er galt å påføre dyr lidelser, forutsetter et bestemt syn på dyr. Vi oppfatter ikke lenger dyr på den måten som Descartes gjorde. For ham var dyr bare maskiner. Dyr kunne altså ikke føle smerte, noe som kunne legitimere de virkelig grusomme viviseksjoner som ble foretatt den gangen (for eksempel for å demonstrere blodomløpet og indre organer i funksjon). Vi oppfatter heller ikke moralen som nødvendigvis knyttet til fornuften eller det å være menneske. For å kunne regnes som en moralsk aktør som kan holdes ansvarlig for sine handlinger, kreves det riktignok et visst mål av rasjonalitet. Men av dette følger det ikke at området for det som bør regnes som moralsk relevant er begrenset til rasjonelle aktører. I de typeeksempler på moralsk og umoralsk atferd som vi bibringer våre barn, kommer et annet syn på dyrs natur og moralens område til uttrykk enn det en finner f.eks. hos Descartes og Kant. Med utgangspunkt i de holdninger som kommer til uttrykk i moralske mønstertilfeller som disse ville det inkonsistent og følgelig irrasjonalt å se på dyr bare som «forskningsredskaper» eller «modeller».

I den utilitaristiske moraltradisjonen er det nettopp evnen til å føle smerte som er selve grunnlaget for argumentasjonen mot å påføre dyr unødvendig lidelse. I sitt moralfilosofiske hovedarbeid, publisert i revolusjonsåret 1789, skriver Jeremy Bentham: «The day *may* come when the rest of the animal creation may acquire those rights which never could have been withholden from

them but by the hand of tyranny. The French have already discovered that the blackness of the skin is no reason why a human being should be abandoned without redress to the caprice of a tormentor. It may one day come to be recognized that the number of the legs, the villosity of the skin, or the termination of the *os sacrum* are reasons equally insufficient for abandoning a sensitive being to the same fate.» Spørsmålet er ikke «Har de fornuft?» eller «Kan de snakke?», men «Kan de lide?» (*Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 1789). Her er utgangspunktet for den mest lovende ansatsen på området dyr og moral: forsøkene på å etablere et argumentativt forsvar for idéen om dyrs rettigheter. Strategien er her å utgå fra den rådende enigheten om visse grunnleggende menneskerettigheter, for deretter å vise at det ikke finnes noen moralsk relevante forskjeller mellom mennesker og dyr som kan brukes for å legitimere brutal behandling av dyr. Den kanskje mest velkjente forkjempningen for dyrenes rettigheter i dag, moralfilosofen Peter Singer, bygger hele sin argumentasjon på at dyr kan føle smerte og at det derfor er galt å behandle mennesker og dyr på helt forskjellig vis. (Se f.eks. *Animal Liberation*, 1975.)

Mot dette er det blitt innvendt at evnen til å føle smerte er et altfor spinkelt grunnlag i denne sammenhengen. Det er galt å behandle mennesker og dyr som ikke kan føle smerte som vesener som ikke krever moralsk respekt (Arthur L. Caplan, «Beastly Conduct: Ethical Issues in Animal Experimentation», *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1983, s. 167). Caplan foreslår at en i stedet for evnen til å føle smerte skal utgå fra den mer omfattende idéen om levende vesener som kjennetegnes av målrettet atferd og som kan sies å ha slike egenskaper som ønsker, hensikter, aspirasjo-

ner. Både dyr og mennesker kjenne- tegnes av en vilje til liv; derfor har de også i utgangspunktet rett til å leve.

Dette innebærer at argumentasjonsbyrden alltid ligger på den som mener at noen levende vesener ikke bør få leve eller at det ville være riktig å påføre dyr eller mennesker lidelser. Argumentasjonen må da gå ut på at fordelene med en slik behandling oppveier ulempene.

Enighet så langt medfører imidlertid ikke automatisk enighet i konkrete tilfeller. Men dersom en kan bli enig om selve den argumentative strategi som konkrete tilfeller bør behandles med, er en kommet et godt stykke på vei. Det er da forskerne som bedriver dyreforsøk som i hvert enkelt tilfelle må kunne påvise at de forventede fordelene med forsøket oppveier ulempene og at det ikke finnes noen andre måter å fremskaffe de ønskede resultatene på. Dette skjer allerede. Men mange etterlyser mer grundige konsekvensanalyser og større vekt på alternative prosedyrer.

Samme type krav må en også kunne rette mot dem som avviser dyreforsøk og som eventuelt også går inn for vegetarisk kosthold. Grundige konsekvensanalyser er mangelvare på dette området.

Rasjonaliteten på området dyr og moral bør kunne økes betraktelig gjennom mer intensive bestrebelse for å artikulere grunnlaget for de synspunkter en fører i marken: det syn på vedkommende dyrearts natur som en går ut ifra, de moralprinsipper som en bygger på, de moralske mønstertilfeller som en mener er mest vesentlige, de forventede konsekvenser som en regner med som et resultat av forskjellige handlingsalternativ.

Tore Nordenstam:

Etikk og dyr

Noen hovedpunkter

1. Tre typer av kunnskap: påstandskunnskap (teoretisk kunnskap) fortrolighet ferdighetskunnskap.
2. Moralregler eksisterer for det meste implisitt i våre handlinger i form av fortrolighet og ferdighetskunnskap.
3. Etisk kompetanse (moralsk teft) innebærer først og fremst å kunne handle riktig på grunnlag av egen erfaring (fortrolighet, ferdigheter, påstandskunnskap).
4. Kants kategoriske imperativ: Du skal alltid handle slik at din handlingsregel ville kunne aksepteres som allmen lov.
5. Hensynsprinsippet: En handling som favoriserer én part på andre parters bekostning er moralsk urett.
6. Kjernen i etisk kompetanse består av:
  - (i) en grunnleggende kommunikativ og argumentativ kompetanse;
  - (ii) at man behersker et repertoar av etiske mønstertilfeller;
  - (iii) at man behersker hensynsprinsippet (eller noe tilsvarende);
  - (iv) at man har en allmen vilje til fornuft (en rasjonell holdning).
7. Et etisk paradigme omfatter:
  - (i) et antall mønstertilfeller;
  - (ii) allmenne prinsipper (normer, verdiutsagn, ofte implisitte);
  - (iii) et menneskesyn (ibegrepet forestillinger om eventuelle forskjeller mellom mennesker og dyr og andre vesener);
  - (iv) et verdensbilde (med forestillinger om menneskets plass i universet, ev. forestillinger om et høyeste vesen o.l.).
8. En trenger ikke noen nye moralprinsipper for dyr. Spørsmålet er: Er det rasjonelt å begrense de allerede aksepterte moralprinsippene til mennesker?
9. To typer av argumenter til støtte for dyreforsøk:
  - (1) forskjellsargumenter (argumenter som støtter forskjellsbehandling av dyr og mennesker);
  - (2) nytteargumenter (argumenter som støtter antagelsen at den nytte som behandlingen av dyret/dyrene medfører oppveier de ulemper som behandlingen også medfører).
10. To typer av argumenter mot dyreforsøk:
  - (1) likestillingsargumenter, gjendrivelse av forskjellsargumenter;
  - (2) kritikk av nytteargumentene (f.eks. gjennom å peke på alternativer som medfører like stor nytte, gjennom å sette spørsmålstegn ved nytteverdien til det aktuelle forsøket, eller gjennom kritikk av nyttetenkningen som sådan).
11. Seks spørsmål angående dyreforsøk:
  - (1) Kunne vi ha behandlet mennesker på samme måte? Om ikke, hvorfor ikke?
  - (2) Hvilke ulemper medfører forsøket? For dyrene? For andre?
  - (3) Hvilke fordeler medfører forsøket? For dyrene? For andre?
  - (4) Oppveies ulempene av fordelene?
  - (5) Finnes der noen begrensninger på nyttetenkningen som er relevante i denne sam-

menhengen? (a) Når det gjelder mennesker (f.eks. de grunnleggende menneskerettighetene)? (b) Når det gjelder dyr (f.eks. tilsvarende grunnleggende rettigheter for dyr)?

- (6) Dersom vi opererer med forskjellige begrensninger når det gjelder dyr og mennesker, hva er så grunnlaget for forskjellsbehandlingen? Hvilke argumenter kan anføres for og imot forskjellsbehandling?

naturen

Innhold

- Fra redaktøren 202
- Steinar Hunskaar og Richard T. Fosse:*
Forsøksdyretikk 203
- Jan S. Vaagen:*
Husregler for grunnforskning 206
- Harald Kryvi:*
Bruk av dyr i grunnforskning 211
- Unni Skreslett:*
Vitenskapelig dyremishandling 213
- Einar Thomassen:*
Skapningens herre. Mennesket og dyrene
i kristen etikk 216
- Richard T. Fosse:*
Forsøksdyrvitenskap og antiviviseksjonisme.
Et historisk perspektiv 219
- Knut Aukland:*
Dyreforsøk i medisinsk grunnforskning 223
- Steinar Hunskaar:*
Bruk av forsøksdyr i smerteforskning 226
- Ole Didrik Lærum:*
Forsøksdyrs rolle i kreftforskning 228
- Jon Lekven:*
Anvendt forskning med forsøksdyr
i kirurgi 230
- Steinar Hunskaar:*
Vellukka påsyning av avkutta underarm
etter øvingar på forsøksdyr 234
- Håkan Sundberg:*
Dyr og menneske - innlært hjelpeløshet
og «stress» 235
- Finn Gjesdal:*
Formålet og intensjoner bak loven
om dyrevern 237
- Tore Nordenstam:*
Dyr, mennesker og moral 242
Småstykker 205, 225, 233, 244

